

Lyhyt johdatus eksegetiikan historiaan

Timo Eskola

Raamatun niin kutsuttu historiallinen tutkimus voi tarkoittaa monta eri asiaa. Ensimmäinen sillä on tarkoitettu Raamatun yksittäisten kirjoitusten syntyhistorian selvittämistä lähteiden rekonstruoinnin ja toimitustyön arvioimisen avulla. Toiseksi tekstien ja niiden kuvaamien tapahtumien historiallisuutta on arvioitu todellisuudenkäsitykseen ja maailmankuvaan liittyvien periaatteiden avulla. Kolmanneksi historiallisessa tutkimuksessa on kiinnitetty huomiota aikahistoriaan ja historiallisten tapahtumien kuvaamisen periaatteisiin yleisellä tasolla. Eksegetiikan historia on pitkä ja monipolvinen. Seuraavassa sitä käsitellään kausi kerrallaan, tutkimuksen suuria periaatteita arvioiden.

Aatteelliset lähtökohdat ja deismi

Eksegetiikassa historiallinen tutkimus alkoi 1700-luvulla. Siksi sillä on vahvapiirteinen konteksti. Valistus oli syntynyt Euroopassa siinä vaiheessa, kun vahvassa kasvussa olleiden luonnontieteiden synnyttämä naturalistinen maailmankuva asetti uskontoa kyseenalaiseksi. Ensimmäiset Raamatun ”historialliset” selitykset yrittivät sovittaa tekstejä ja kristinuskon sisältöä uuden maailmankuvan sisälle. Suuntaviivoja antoi brittiläinen deismi (Annett, Tindal). Mitään puhtaasti teksteistä itsestään nousevaa lähtökohtaa kriittisellä historiallisella tutkimuksella ei siten ole.

On oikeastaan hieman onneton sattuma, että ensimmäiset ns. historiallisen kritiikin kehittäjät olivat deistejä. Kun saksalainen Reimarus kirjoitti aatteelliset pamflettinsa 1700-luvun lopulla, hänen tavoitteenaan oli järkiperäistää mytologian turmelema kristillinen uskonto. Niinpä hän purki Raamatusta myyttejä ja legendoja ja halusi monin tavoin osoittaa, että Raamattu nykyisessä muodossaan ei voi olla jumalallista ilmoitusta. Reimarus oli vakaumuksellinen deisti ja hän seurasi brittien aloittamaa perinnettä. Tämän johdosta hänellä oli maailmankuvaa koskevien näkemysten lisäksi vahva teologinen ansaitse: Reimarus kuvitteli uskonnon (uskontojen) olemuksen pelkkiä inhimillisiä kuvauksia siitä, miten ihmiset ymmärtävät jumaluuden luomakunnan alullepanijaksi.

Jeesusta Reimarus kuvasi tavalliseksi galilealaiseksi idealistiksi, jolla oli ollut poliittinen ohjelma. Varsinainen kristillinen uskonto syntyi kuitenkin vasta Jeesuksen kuoltua. Kun Nasaretilaisen poliittinen ohjelma kaatui hänen telottamiseensa, oppilaat kehittivät tilalle messianologisen *Systeman*, uskonnollisen järjestelmän, joka oli olemukseltaan mytologinen. Järkevänä eurooppalaisena Reimarus halusi poistaa tuon *Systeman* ja tarjota tilalle valistuneen ihmisen deistisen uskonnon. Seuraavalla vuosikymmenellä Strauss, joka kirjoitti myös Reimarusen elämäkerran, omaksui hänkin deismin ja Reimarusen periaatteet omaan Jeesus-tutkimukseensa. Strauss vain selitti kertomukset uudella tavalla: ne oli kehitelty Vanhan testamentin Messias-myytin perusteella.

Maailmankuvalliset kysymykset ohjasivat myöhemmin yhtä kaikkein vaikutusvaltaisinta eksegeettiä, luterilaista Rudolf Bultmannia. Hän omaksui Straussilta myyttikritiikin ja pyrki sovittamaan Raamatun modernin ihmisen maailmankuvaan purkamalla oletetut myytit pois teksteistä. Tästä on huomautettu, että ”myyteistäriisuminen” (demythologizing) on itse asiassa johtanut raamatullisen maailmankuvan riisumiseen (de-cosmologizing). Jumalakeskeinen maailmankuva on tällöin korvattu naturalistisella maailmankuvalla.

Historiallinen raamatuntutkimus ei siten ole koskaan ollut kovinkaan neutraalia. Teoreettiset historiantutkimuksen kysymykset ovat kietoutuneet ideologisiin näkemyksiin. Tämä tekee tutkimuksen arvioimisesta ja etenkin soveltamisesta jokseenkin vaikeata. Eksegeetiikan historian tarkastelu edellyttää jatkuvasti sitä, että lukija arvioi ideologisten kysymysten asemaa kunkin eksegeetin näkemyksissä. Siitä huolimatta on todettava, että monet historiallisen tutkimuksen keskeisistä lähestymistavoista ovat mielekkäitä ja tarpeellisia. Historiallinen tutkimus sinänsä on täysin oikeutettua. Kun Raamattua oli pitkään luettu lähinnä dogmaattisena teoksena ja saarnan lähdekirjana, huomio alkoi kiinnittyä ensinnäkin teksteissä käytettyihin lähteisiin ja toiseksi evankeliumien välisiin eroihin. Nämä johtivat vähitellen lähde teorioiden syntyyn. Tosin juuri näistä teorioista (etenkin kaksilähde teoria, jossa Markus ja Q-puhelähde ovat ensisijaisia) on kiistelty vuosikymmeniä eikä yksimielisyyttä ole muualla kuin bultmannilaisen muotohistorian piirissä.

Jotain pysyvää on kuitenkin saavutettu. Kun Raamattua tutkitaan historian keskellä syntyneenä kokonaisuutena, sen perusluonteesta voidaan nostaa jotain tärkeitä piirteitä. Ensinnäkin monet Vanhan ja Uuden testamentin kirjat ovat syntyneet melko pitkässä suullisen perimätiedon ja seurakunnan/yhteisön ”liturgisen” toiminnan vuorovaikutuksessa (ymmärrettäköön liturgia nyt yleisenä jumalanpalvelukseen liittyvänä toimintana). Nykyisten teosten taustalla on sekä suullista perimätietoa, että kirjallisia lähteitä. Osa Raamatun historiallisesta tutkimuksesta onkin keskittynyt nimenomaan kirjoituksen taustaa ja kokoonpanoa koskeviin kysymyksiin. Tällainen tutkimus on oikeutettua, kunhan se tehdään paitsi kriittisesti, myös itsekriittisesti.

Historiallis-kriittinen paradigma: kokoonpanon kysymykset

Saksan maaperällä muotonsa saaneen historiallis-kriittisen tutkimuksen vahvuus ja heikkous löytyy yhdestä ja samasta asiasta. Se on keskittynyt tarkastelemaan pelkästään nykyisten tekstien takana olevia asioita. Kyse on ennen kaikkea tekstin kokoonpanoa koskevasta kritiikistä. Metodien kyky analysoida itse tekstejä on puutteellinen. Samalla on tosin huomautettava, että luterilaisessa Saksassa mitään yhtenäistä metodien kokonaisuutta ei pitkään aikaan edes syntynyt. Sen sijaan erilaiset tutkimusohjelmat (kuten kirjallisuuskritiikki ja muotohistoria) kilpailivat keskenään. Oppikirjaksi nämä koosti katolilainen tutkija Zimmermann. Yksi keskeisimmistä luterilaisista tämän suunnan ”puhtaista” metodioppaista löytyy itse asiassa Suomesta (Riekkinen - Veijola).

Tuohon metodikaanoniin ovat aluksi kuuluneet lähdekritiikki ja tekstin yhtenäisyyttä arvioiva kirjalliskriittinen tarkastelu. Näitä keskeisemmäksi ovat myöhemmin muodostuneet muotohistoria (joka tarkastelee traditiokappaleiden välittämistä) ja redaktiokritiikki (joka tarkastelee tradition muokkaamista valmiiksi teokseksi). Nämä piirteet osoittavat, että historiallis-kriittinen tutkimus yrittää selvittää nimenomaan tekstien kokoonpanon kysymyksiä. Ne ovat kiinnostuneita vain olemassa olevan tekstin taustasta. Muotohistoriassa on käytännössä monta suuntausta. Dibeliusen perinteessä kulkevat tutkijat ovat kiinnostuneita etenkin tradition muodoista, kun taas Bultmannin seuraajat hakevat tämän metodin avulla kertomusten syntyä ja käyttöfunktiota (Sitz im Leben) myyteistäriisumisen ohjaamana. Jälkimmäinen metodi tunnetaan erityisesti Jeesuksen puheiden aitoutta koskevasta keskustelusta. Redaktiokritiikin ongelmaksi on puolestaan muodostunut se, että moni tutkija käsittelee tietyn evankeliumin (vaikkapa Matteuksen) tekstiä yksinomaan hänen teologiansa jaksamatta pohtia sitä, mitä Jeesus itse julisti (ja millainen kokonaiskuva Jeesuksen sanomasta ohjaa puolestaan tutkijan käsitystä Matteuksen roolista evankeliumin kokoajana).

Puutteista huolimatta traditiotaustan selvittämiseen tähtäävä työskentely on periaatteen tasolla aivan oikeutettua. Kirjoitukset ovat syntyneet keskellä historiaa, juutalaisen ja kristillisen yhteisön keskellä. Esimerkiksi evankeliumeilla on selkeä suullisen perimätiedon tausta. Tässä vaiheessa arameankieliset puheet on lisäksi käännetty kreikaksi. Emme tunne Jeesuksen arameankielisistä puheista kuin pari sanaa (kuten *talita kuum*). Tutkija voi parhaassa tapauksessa tehdä traditiotaustaa koskevista seikoista joitain mielekkäitä arvioita. Tutkimussuunnan painolastina on kuitenkin ylikriittinen ja osin jopa arrogantti suhtautuminen evankeliumiteksteihin. Tästä uudempi Jeesus-tutkimus on selvin sanoin sanoutunut irti (nk. Third Quest).

Ongelmia tutkimuksessa on tuottanut etenkin se, että historiallis-kriittinen tutkimus ei ole koskaan ollut neutraalia. Sen sijaan se on ollut alussa mainittujen aatteellisten aiheiden ohjaamaa. Tekstin syntyhistorian tarkastelu on sekoittunut maailmankuvaa koskeviin pohdintoihin ja aina erityisesti kysymykseen ylikuonnollisesta. Kun Strauss kehitti Jeesus-tutkimustaan, hän vetosi deismin periaatteisiin ja katsoi seurakunnan luoneen suuren määrän kertomuksia vasta Jeesuksen kuoleman jälkeen. Ainoana kriteerinä Straussilla oli lähes poikkeuksetta sanoman sisältö, jonka hän luokitteli myyttiseksi. Kun Bultmann alkoi myöhemmin kehittää muotohistoriaansa (*Geschichte der synoptischen Tradition*), hän itse sanoi seuraavansa Straussin antamaa esimerkkiä. Niinpä luokitellessaan evankeliumien suullista perimätietoa Bultmann nimesi siitäkin suuren osa seurakunnan luomukseksi. Samat kategoriat löytyvät vielä kriiikkittömästi esitettyinä Zimmermannin metodiopista ja suomalaisesta Riekkisen ja Veijolan metodioppaasta. Deismin perintö kulkeutuu vaivihkaa näin kauas.

Samaan hengenvetoon on kuitenkin todettava tekstin kokoonpanosta kiinnostuneen tutkimusalan rajoitukset. Kriitikot ovat huomauttaneet, että kenenkään ei tarvitse välttämättä selvittää tekstin taustalla olevaa kokoonpanoa, jotta hän voisi tutkia itse tekstiä. Koska antiikin tutkimus on nimenomaan tekstien tutkimusta, itse lähteen tutkimuksen tulisi olla ensisijaista. Tekstien oletetun taustan tutkimus on vain yksi osa-alue tämän rinnalla, ja sitä tekevät aiheesta kiinnostuneet tutkijat – eivät kuitenkaan kaikki. Koska historiallis-kriittinen tutkimus on syntynyt ennen kaikkea positivistisen historismin ohjaamana, tähän periaatteelliseen lähtökohtaan ei ole useinkaan kiinnitetty huomiota. Historiallisuutta koskevien kysymysten on oletettu olevan aina ensisijaisia. Siksi kokoonpanon (siis etenkin evankeliumien kertomusten ja puheiden aitouden) kysymysten on ajateltu ratkaisevan jopa tekstiä koskevat totuuskyymykset. Aivan erityisesti tämä on koskenut totuutta Jeesuksen sanomasta ja apostolien reseption luonteesta.

Metodisesti tuollaiset väitteet eivät tietenkään pidä paikkaansa. Tekstin kokoonpanosta voidaan esittää erilaisia rekonstruktioita, mutta kysymys tradition aitoudesta on lähes kokonaan erossa niistä. Tämä ero on tärkeä. Lisäksi se paljastaa historiallis-kriittisen tutkimuksen hermeneuttisen luonteen: historiallis-kriittinen käsitys Uudesta testamentista on itse asiassa teologinen – mutta ei suinkaan perinteisellä tavalla. Tähän on syytä paneutua tarkemmin seuraavassa.

Historiallinen kritiikki ja teologian kirjo

Historiallis-kriittinen kausi synnytti vähitellen – kuten olettaa saattaakin – ns. teologisen redaktiokritiikin tutkimusohjelman. Kun historian Jeesus oli kadonnut näkyvistä, jäljelle jäivät vain evankelistojen teologia ja apostolinen julistus (jota jotkut asiaa tuntemattomat nimittävät keerygmaksi ymmärtämättä, että Bultmannin mukaan keerygmaa ei voi pukea sanoiksi). Pian kaikki Uudessa testamentissa oli ”teologiaa”. Historiallis-kriittisen tutkimuksen lopputulos ei siten ollut sen paremmin historiallinen kuin kriittinenkään. Sen sijaan Uuden testamentin tekstit oli

erotettu historiasta ja niitä käsiteltiin teologisina pamfletteina. Tämä käsittely puolestaan ei ollut kriittistä dogmatiikan käyttämien menetelmien tapaan, vaan normatiivista. Tutkijat pyrkivät tavan takaa arvioimaan sitä, mitä nykyihminen voi hyväksyä tekstien sisällöstä.

Samaan aikaan tapahtui tosin toinenkin liike: tällä kaikella teologisoinnilla ei enää uskottu olevan yhtä ja samaa tavoitetta. Uuden testamentin sisältö hajosi kappaleiksi. Näin syntyivät kuvitelmat teologioiden kirjosta ja uskomusten keskinäisestä kilpailusta. Hajaannuksen syntysanat lausui Käsemann kuuluisassa esitelmässään ja artikkelissaan ”Begründet der neutestamentliche Kanon die Einheit der Kirche?” vuodelta 1964 [”Muodostaako Uuden testamentin kaanon perustan kirkon yhtenäisyydelle?”]. Itse asiassa Käsemann vain antoi selvemmän määritelmän sille, mitä hänen opettajansa Bultmann oli sanonut aikaisemmin. Bultmannin eksistentialismin mukaan Uudessa testamentissa ei ole yhtään pysyvää oppia, koska keerygmaa ei voi pukea sanoiksi. Siksi raamattuteologiaa ei voi eksistentialismin perinteessä enää kirjoittaa. Jäljelle jää vain uskonnollisten mielipiteiden kirjo.

Tällaisen kirjosta puhuvan käsityksen syntyiselle on yksinkertainen syynsä. Historiallis-kriittisen Raamatun tarkastelun vaarana on jo luonteensa ja lähestymistapansa vuoksi vääristää käsitys Raamatun sisällöstä ja teologiasta. Kun historiallis-kriittisen tutkimuksen edustaja katsoo Raamattua, hän ei näe kirjaa, vaan korttipakan, jossa jokainen kortti on hieman erinäköinen. Ja kun hän arvioi tekstin historiaa, hän näkee mielessään facebook-aikajanan: yhdellä sivustolla on suuri määrä eri ajoilta tulleita postauksia, joilla ei ole paljonkaan tekemistä toistensa kanssa. Ei siis ihme, että esimerkiksi ajatus Uuden testamentin yhtenäisestä teologiasta katosi melko pian historiallis-kriittisen tutkimuksen aikana. Lopputuloksena saattoi olla esimerkiksi jälkibultmannilainen ajatus siitä, että Uusi testamentti tarjoaa pelkästään sekavan kokoelman juutalaisia kertomuksia ja gnostilaista mytologiaa.

2000-luvun tutkijoilla on ollut suuri työ palauttaa eksegeettinen työ takaisin tekstien tutkimukseksi. Silloin taustahistorian painarvo vähenee. Kun myyttikritiikki ei enää ole tradition historiallisuuden arvioinnin tärkein tekijä, itse tekstien sisältämän teologian merkitys kasvaa. Tällaista tutkimuksen muutosta on tukenut ja nopeuttanut huomio siitä, että aiemmin evankeliumien välisiä eroja liioiteltiin kovasti. Evankeliumivertailu on tärkeä tutkimuksen ala, mutta sitä on käytetty perin virheellisesti. Synoptisten evankeliumien väliset erot eivät ole läheskään niin dramaattisia, kuin 1900-luvun redaktiokritiikki väittää. Uuden testamentin pakonomainen teologisointi on ollut virhe. Historiasta tehdyille rekonstruktioille on todellisuudessa paljon materiaalia.

Kiinnostus historiaan ja aikahistoriaan

On tietenkin syytä todeta, että historiallis-kriittinen koulukunta ei ole koskaan ollut ainoa eksegetiikan suuntaus. Myös monet itse historiallisen tutkimuksen laajempiin puitteisiin lukeutuvista tutkijoista ovat varoneet ideologisten kysymysten tuomista menetelmätasolle. Esimerkkejä toisenlaisesta tutkimuksesta löytyy sekä historiatutkimuksen alalta että teologisemmista lähestymistavoista. Ehkä kuuluisin saksalaisista tämän suunnan tutkijoista on Cullmann, joka on kirjoittanut niin kristologiasta kuin Uuden testamentin teologiasta ja pelastushistoriasta laajemminkin. Aikahistorian merkitystä korosti puolestaan Saksassa etenkin alan spesialisti Jeremias.

Osa tutkijoista on mieltänyt historiallisen tutkimuksen enemmänkin aikahistorian tarkastelun tehtäväksi. Raamatun tekstejä on haluttu ymmärtää keskellä sitä historiallista kontekstia, jota muu historiantutkimus nostaa esiin. Historiantutkimuksen teorian kannalta tämä on erityisen tärkeä tehtävä ja huomattavasti deismin malleja mielekkäämpi. Tämän suuntauksen edustajat, kuten Schlatter ja edellä mainittu Jeremias, ovat selittäneet Uuden testamentin kohtia pikkutarkasti sen ajan historian tapahtumien ja kulttuuripiirteiden avulla. Toisen maailmansodan jälkeen tätä suuntausta ovat jatkaneet esimerkiksi Bruce ja Hengel.

Suhtautuminen juutalaisiin ja juutalaiseen historiaan muuttui holokaustin jälkeen olennaisesti, kuten ymmärrettävää onkin. Tämä johti suorastaan ainutlaatuiseseen Toisen temppelein ajan juutalaisuuden tutkimuksen kasvuun. Myönteinen suhtautuminen juutalaisiin teksteihin, yhdessä Qumranin uusien löytöjen kanssa, avasi Jeesuksen ajan sosiaalisen ja uskonnollisen tilanteen tutkijoille täysin aikaisemmasta poikkeavalla tavalla. Tutkijat pohtivat niin juutalaista pieteettiä, ortodoksista nomismia, Qumranin konservatiivista sektarianismia, kuin taivasnäyistä innostunutta apokalyptiikkaa. Myös suuri määrä antiikin uskonnollisia tekstejä julkaistiin ensimmäistä kertaa tieteellisinä laitoksina. Koko Uuden testamentin teologia on tästä taustasta saanut kokonaan uudenlaisen läpivalaisun.

Kanoninen teologia on tämän lisäksi alkanut korostaa entistä enemmän Vanhan ja Uuden testamentin välistä yhteyttä. Pakkosiirtolaisuuden traditiot, deuteronomistinen työskentely ja profettakirjojen kokoaminen keskittyvät kaikki Israelin suureen kriisiin: Jerusalem on tuhottu ja kansa kärsii syntiensä rangaistusta Jumalan vihan alla. Vanhan testamentin teologia ei huipennu rauhalliseen ”kansankirkolliseen” juutalaisuuteen (liitonomismiin), vaan välirikoon, joka odottaa ratkaisuaan. Israelin restauraatiota odottavat kaikki ryhmät fariseuksista qumranilaisiin – saddukeuksia ehkä lukuun ottamatta. Tällaiseen odotukseen antaa Uusi testamentti hyvin määrätietoisensa vastauksensa.

Kohti 2000-lukua: tuhkasta nousee uusi tutkimus

Eksegetiikan historiaa ei kuitenkaan kirjoitettu vain ensimmäisen maailmansodan varjossa. 1900-luvun lopulta lähtien eksegetiikan piirissä on tapahtunut huomattavia muutoksia. Mikään ei olisi virheellisempää kuin selittää raamatuntutkimusta vain Straussin, Boussetin ja Bultmannin perinnön avulla. Moni asia muuttui länsimaisessa kulttuurissa ja tieteessä toisen maailmansodan jälkeen. Kulttuurisesti merkille pantavaa on katumus natsiajan rasismista. Se on vaikuttanut etenkin juutalaisuuden tutkimukseen, kuten edellä todettiin. Sotien jälkeen skientistinen usko tieteen tukemasta kulttuurievoluutiosta oli niin ikään romahtanut. Tutkijat muuttuivat varovaisemmiksi. Edelleen on huomattava, että 1960-luvulta lähtien nuori sukupolvi kääntyi isien patriarkalistista maailmanvalloitusta vastaan. Silloin hylättiin kuvitelmat todellisuuden ja historian täydellisestä hallitsemisesta ja ymmärtämisestä. Maailma muuttui hieman mystisemmäksi ja tieteessä metafysiikalle jäi – ainakin tietyin osin – hieman enemmän tilaa.

Keskeinen syy siihen, että eksegetiikan kenttä kaipasi uusia avauksia oli varmaankin siinä, että historiallisen kritiikin kausi oli käytännössä ajanut monet Uuden testamentin tutkimuksen osa-alueet umpikujaan ja kriisin partaalle. Jeesus-tutkimus tukehtui Schweitzerin toteamukseen, että kristinuskolla ei enää ole historiallista perustusta: ”Ei ole koskaan ollut olemassakaan Jeesus Nasaretilaista, joka esiintyi Messiaana, saarnasi Jumalan valtakunnan moraalia, perusti taivaallisen valtakunnan maan päälle ja kuoli täyttääkseen tehtävänsä”. Paavalin opetuksen ja Uuden testamentin teologian tarkastelu tyrehtyi, kun Bultmann muutti näiden aiheiden käsittelyn

eksistentiaalistiseksi antropologiaksi. Kymmeniin vuosiin juuri kukaan ei uskaltanut avata mitään uutta teologiasta. Apostolien tekojen tutkimus sammui Haenchenin äärikriittiseen kommentaariin Meyerin sarjassa. Vasta kun länsimaat pääsivät sotien jälkeen henkisesti jaloilleen, tutkijat kokivat, että pakko löytää jotain uutta.

Muutoksen tarve näkyi esimerkiksi Jeesus-tutkimuksessa, joka koki suuren mullistuksen 1980-luvulta lähtien (ks. myös eri artikkeli tästä historiasta). Osin muutokset koskivat metodologiaa. Toisaalta Jeesus-tutkimuksessa haluttiin päästä takaisin historiaan. Innokkuuden nousu näkyy hyvin myös teosten sivumäärissä. Kun Jeesusta ei enää tutkittu pelkän viisaiden lauseiden kokoelman näkökulmasta (jossa sanojen aitouden tarkistamista pidettiin tutkimuksen tärkeimpänä tehtävänä), eikä dissimilariteettikriteeri erottanut häntä ympäristöstä, uudet tutkimukset alkoivat sijoittaa häntä alkuperäiseen kontekstiin. Osa tutkijoista keskittyi Galileaan ja sen hellenistiseen kulttuuriin (Crossan, Meier), osa taas Jeesuksen juutalaisuuteen (Stuhlmacher, Hengel). Monet kirjoista olivat yli tuhat sivua pitkiä. Kauas oli tultu Bultmannin kolmestakymmenestä sivusta hänen teologiansa alkulehdillä.

Paavali-tutkimusta muutti etenkin Sandersin aloittama ”New Perspective on Paul”. Myös Sandersin lähtökohta vuonna 1977 oli ajankohtaan sopiva: Paavali tuli sijoittaa omaan juutalaiseen kontekstiinsä. Hänen teoriansa pyöri ”liitonomismmin” käsitteen ympärillä. Paavali otti uuden perspektiivin kirjoittajien mukaan eri tavoin kantaa juutalaiseen liittoteologiaan ja yritti ratkaista lakikysymyksen sen ehdoilla. Tutkimuksessa oli tosin erimielisyyttä sen osalta, miten tämä onnistui. Vähitellen kävi kuitenkin ilmeiseksi, että Sandersin käsitys toisen temppelin ajan juutalaisesta teologiasta oli liian kapea, ja tutkimus hakeutui uusille urille.

Seuraava merkittävä eksegetiikan uudistus koski metodeja. Länsimainen filosofia oli Kantista lähtien ollut erityisesti kielen filosofiaa. Kun Ranskassa 1960-luvulla syntyi uusvasemmiston keskuudessa uusi, postmoderni suuntaus, liike johti humanististen tieteiden kielelliseen käänteeseen. Uudistus rakentui jo lähtökohtaisesti kielellisen periaatteen ja strukturalismin varaan. Saussuren lingvistiikka yhdistyi struktuurien analysointiin ja kommunikaatioteoriaan. Melko pian suuntaus radikalisoitui kuitenkin tekstiautonomiseksi kulttuuriteoriaksi. Kieli oli taistelua ja tutkijat pyrkivät vallankumoukseen. Kielipeliä välistä kamppailua ohjasi uusvasemmiston agenda. Taistelua ei käyty enää tuotantovälineistä. Postmoderni luokkataistelu käytiin patriarkaalisten vallanpitäjien ja omaa ääntään etsivien marginaaliryhmien välillä. Jokaiselle diskurssille pyrittiin saamaan tilaa kulttuurin ja uskonnon kentässä.

Tämä tausta auttaa ymmärtämään uusien metodien esiinmarssia. Osa niistä on kiinnostunut tekstistä ja ilmaisusta, kuten esimerkiksi retoriikka. Osa taas on kiinnostunut vaikkapa postkolonialistisesta asetelmasta, joka ohjaa esimerkiksi kontekstuaalista teologiaa ja vallankumouksen teologiaa. Vasemmistolainen moralismi on synnyttänyt ”eettisen luennan” ohjaamia lähestymistapoja. Ranskalaisen ajattelun mullistukseen vaikutti joukko keskeisiä henkilöitä, joilla jokaisella oli oma erityisala. Derrida, Lyotard, Foucault, Kristeva ja Lacan toivat postmoderniin ajatteluun kukin omat piirteensä. Kaksi ensimmäistä pohti valtaproblematiikkaa. Kristeva vaikutti feministiseen tutkimukseen ja Foucault muutti käsityksiä seksuaalisesta suuntautumisesta. Eksegetiikan alueella muutos on näkynyt juuri metodien uudistumisena. Vanhojen menetelmien rinnalle on noussut strukturalistisia ja jälkistrukturalistisia lukutapoja, kuten narratologia, retoriikka, reseptioestetikka, dekonstruktio, feminismi, gender-kritiikki (Gay and Lesbian Studies), postkolonialistinen kritiikki ja kulttuurikritiikki – vain osan mainitakseni.

Teologian paluu

Seuraava eksegetiikan historian erityispiirre koskee Uuden testamentin teologiaa. Kahden viimeisen vuosikymmenen aikana on julkaistu lukuisia joukko Uuden testamentin teologian kokonaisesityksiä. Niitä on pikaisenkin arvion mukaan yli kolmekymmentä. Bultmannin jälkeen kului kauan ennen kuin tutkijat uskalsivat ryhtyä laajamittaisempaan työskentelyyn aiheen parissa. Sittemmin uusi kiinnostus raamattuteologiaan on kuitenkin ylittänyt kaikki mitat, mikä näkyy esimerkiksi siinä, että monet teoksista ylittävät hyvinkin tuhannen sivun rajan ja jotkut lähenevät kahden tuhannen sivun mittaa. Jos luottamus konstruktiviseen työskentelyyn olikin rationalismin ja myyteistä riisumisen myötä aikanaan kadonnut, se näyttää nyt palanneen uudella voimalla. Kysymyksenasetteluista antaa hyvän kuvan Breytenbachin ja Freyn kokoelma *Aufgabe und Durchführung einer Theologie des Neuen Testaments* (2007).

Uuden testamentin teologian esityksiä voi ryhmitellä eri tavoin. 1980-luvulla suosittiin kolmijakoa: dogmaattinen - idealistinen - uskonnonhistoriallinen. Jaottelun periaatteena oli lähinnä käsitys uskomuksen luonteesta. Kolmessa vuosikymmenessä teologian jäsentämisen tavat ovat monipuolistuneet, ja sen tähden ryhmittelykin tulee tehdä monipuolisemmin. Julkaistujen teosten erilaisten lähestymistapojen perusteella jako voisi olla vaikka seuraava: opillinen - idealistinen - eksistentiaalinen - kanoninen - sosiologinen (uskonnohistoria) – narratologinen. On kuitenkin myönnettävä, että kaikki ryhmittelyt jäävät laajojen teoksien kuvailuina puutteellisiksi.

Varhaiset protestanttiset esitykset Uuden testamentin teologiasta olivat epäilemättä olleet luonteeltaan dogmaattisia. Kirjoittajan pyrkimyksenä oli jäsenellä kirjoituksista löytyviä dogmeja ja luoda niille mielekäs järjestelmä. Osa uudemmissa Uuden testamentin teologian teoksista jatkaa vielä tällä suunnalla. Samalla tulee muistaa, että metodinen lähestymistapa oli muuttunut valistusajan myötä. Harkitsevaa järkeä ja sen lähes täydellistä ratkaisukykyä korostanut rationalismi halusi irtautua dogmeista, ja siksi myös teologia hahmoteltiin uudella tavalla. Esimerkiksi J.P. Gabler pyrki raamatullisen teologian ohjelmassaan 1700-luvun lopulla erottamaan kristillisen opetuksen "ajattoman aineksen" Raamatun muusta, aikaan sidotusta esityksestä. Hänen menetelmänään oli historiatieteellinen harkinta. Gabler ajatteli näin löytävänsä "puhtaan" raamattuteologian, joka on pätevä kaikkien aikojen ihmisille. Varsinaisen liberaalteologian kaudella 1800-luvulla David Strauss kehitti tämän lähestymistavan huippuunsa. Historiallisen raamatuntutkimuksen romutettua käsityksen Jeesuksen todellisesta opetuksesta ja apostolien sanoman perusteista kristinuskon sanomaa jäsenettiin Hegeliin vedoten vain universaalien ikuisten totuuksien avulla. Näilläkin suuntauksilla on nykyään kannattajansa.

Raamattuteologian myöhempiä suuntauksia voidaan jakaa eri tavoin. Opillista konstruktiota hakevaa lähestymistapaa on kutsuttu raamatulliseksi (*Biblische*) teologiaksi. Sen vastakohtaksi taas on nimetty Wredestä alkanut uskonnonhistoriallinen tarkastelu, jota kutsutaan "faktiseksi" raamattuteologiaksi (Räisänen). Tämä suuntaus olettaa varhaisen teologian olevan hajanaista ja ristiriitaista. Siksi sen eri ilmenemismuotoja tarkastellaan suppeissa konteksteissa uskontotieteen menetelmin. Kanoninen tutkimus puolestaan hakee yhtenäisyyttä tekstimaailman sisäisestä koherenssista. Monet lähestymistavat ovatkin nykyään kielellisiä ja narratologisia.

Kun kielellinen käänne suuntasi monien tutkijoiden mielenkiinnon tekstien kertomuksellisuuden ja retoristen piirteiden suuntaan, alettiin kiinnittää uutta huomiota merkityksen muodostumiseen ja tekstien merkitysrakenteisiin. Rinnakkaisilmiön tälle muodostavat sosiologiset tarkastelutavat, joissa kiinnitettiin huomiota siihen, miten yhteisöt kuvaavat identiteetilleen tärkeitä uskomuksia tietyn symbolisen maailman avulla. Suuntauksia yhdistää strukturalismi, jonka kielellinen

lähestymistapa on vaikuttanut molempiin. Tällaisia lähestymistapoja voitiin soveltaa hyvin Uuden testamentin teologian tarkasteluun. Vaikka mielenkiinto kohdistuu kanonisen luennan tavoin itse teksteihin, teoriaa ohjautuu lingvististen ja narratologisten metodien perusteella. Uskonnollisten sisältöjen esittäminen tapahtuu Uuden testamentin teksteissä kertomusten avulla. Tällä ei tarkoiteta ainoastaan evankeliumien kertomuksia, saatikka pelkkiä vertauksia. Olipa kyse pelastusopista tai kristologiasta, teologiset aiheet kuvataan lähes poikkeuksetta narratiivin ehdoilla. Merkitykset avautuvat, kun pohditaan avainhenkilöiden funktiota kertomuksen dynamiikan puitteissa. Narratiivien taustalla on tietty, kulttuurisesti johdonmukainen symbolinen maailma.

Kuten sanottu, tekstin sisältämä teologia edustaa kirjoittajan uskonnollista identiteettiä. Siksi homologiitit ja kristologiset narratiivit ovat usein teologian avaintekijöitä. Teologian arvioimisen kannalta kaanonin rajat eivät ole määrääviä – vaikkakin tärkeitä. Sen sijaan useimpien Uuden testamentin tekstien omalaatuisuus tulee parhaiten esille verrattaessa sitä muihin toisen temppelein ajan teksteihin. Nimenomaan intertekstuaalinen analyysi antaa runsaasti välineitä määrittellä niitä teologisia teemoja, joita semiotiikka ja narratologinen analyysi nostavat esille. Tärkeätä on myös empaattinen ja suojeleminen kirjoittajan uskontoa kohtaan. Kaikkea ohjaa suuri periaate: Uuden testamentin teologian analyysissä tekstin tulee antaa olla teksti.

Uuden vuosituhannen eksegetiikka

Siirryttäessä uudelle vuosituhannelle tutkimushistorian kuvaajan tehtävä muuttuu lähes mahdottomaksi. Tutkimuksen alueet laajenevat niin paljon, että kaikkea ei enää pysty mahduttamaan samaan kuvaan. Tutkimusaloja on toistakymmentä ja jokaisella niistä on omat johtohenkilönsä, julkaisusarjansa ja yleensä myös tieteelliset lehtensä. Esille astuvat sosiologinen ja sosiaaliseen ympäristöön painottuva tutkimus, psykologia, uudistettu retoriikka, narratologia, semiotiikka, postmodernit ohjelmat (kuten postkolonialismi tai queer-teoria) sekä feministinen kritiikki.

Jeesus-tutkimusta ohjaa nykyään eniten eskatologinen tulkintasuunta (ks. artikkeli Jeesus-tutkimuksen historiasta). Paavalia on puolestaan tarkasteltu esimerkiksi retorisisestä näkökulmasta (kun Givenin *Paul's True Rhetoric*, tai Suomessa Thurén). Lisäksi Qumran-tutkimuksen anti Uuden testamentin eksegetiikalle näyttää olevan lähes rajaton. Tämän ohessa juutalaisen apokalyptiikan ja erityisesti mystiikan tarkastelu on hyvässä nosteessa. Kristologian alueella taas Hurtadon monumentaalinen *Lord Jesus Christ* (2005) ja Cambridgessa työskentelvän Chesterin *Messiah and Exaltation* (2007) edustavat jo selvästi postliberaalia tutkimusta.

Raamattuteologia etsii lisäksi yhteyttä systemaattisen teologian kanssa. Alan keskeisimpiin teoksiin kuuluu Thiseltonin *The Hermeneutics of Doctrine* (2007). Edelleen tulee muistaa selitysteossarja *Ancient Christian Commentary on Scripture*, johon on koottu patristisen ajan tekstien tarjoamat selitykset. *Brazos*-sarja puolestaan tuo esille systemaattikkojen kirjoittamia Uuden testamentin kommentaareja (kuten S. Hauerwasin *Matthew*). Tulkinnan alueelle kuuluvat edelleen mm. Greenin toimittama *Hearing the New Testament* (2010), Bockmuehlin ja Pagetin *Redemption and Resistance* (2009) sekä Scott Hahnin kanonista teologiaa edustava *Kinship by Covenant* (2009).

Olipa kyse kristologiasta, temppeeliteologiasta, poliittisesta kritiikistä tai feminismistä, uusimman eksegetiikan piiristä löytyy helposti kymmenkunta teosta, joissa aiheita käsitellään vanhasta

asetelmasta poikkeavalla tavalla. Jos nykyisestä eksegetiikasta yrittäisi sanoa jotain kootusti, niin ainakin suuntausten ero vanhaan deismistä kasvaneeseen reduktionismiin on selvä ja kyyninen tarkastelu on lähes täysin kadonnut – ei kuitenkaan kaikkialta.

Kirjallisuutta tutkimuksen historiasta

- Berger, Klaus: *Exegese des Neuen Testaments: Neue Wege vom Text zur Auslegung*. UTB 658. Heidelberg: Quelle & Meyer. 1977.
- : *Exegese und Philosophie*. SBS 123/124. Stuttgart: Katholisches Biblewerk. 1986.
- Cambridge Companion to Biblical Interpretation, The*: Ed. J. Barton. Cambridge: Cambridge University Press. 1998.
- Eskola, Timo: *Uuden testamentin hermeneutiikka*. Helsinki: Yliopistopaino. 1995.
- : *Kielen vallankumous. Kielellinen käänne ja teologian postmodernismit*. Helsinki: STKS. 2008.
- [The] Historical Jesus in Recent Research*. Sources for Biblical and Theological Study 10. Eds. J.D.G. Dunn and S. McKnight. Winona Lake: Eisenbrauns. 2005.
- Kümmel, Werner G.: *The New Testament. The History of the Investigation of its Problems*. London: SCM Press. 1978.
- [The] Modern Theologians*. Ed. Ford, D., Oxford: Blackwell. 1997.
- Neill, Stephen (and Wright, Tom): *The Interpretation of the New Testament 1861-1986*. Second Edition. Oxford: Oxford University Press. 1988.
- New Testament Interpretation: Essays on Principles and Methods*. Ed. I.H. Marshall. Exeter: Paternoster. 1979.
- Porter, Stanley E. and Evans, Craig A.: *New Testament Interpretation and Methods*. A Sheffield Reader. The Biblical Seminar 45. Sheffield: Sheffield Academic Press. 1997.
- Reventlow, Henning G.: *Problems of Biblical Theology in the Twentieth Century*. Philadelphia: Fortress. 1986.
- : "Theology (Biblical), History of." *ABD VI* (1992) 483-505.
- : *Epochen der Bibelauslegung. Band IV. Von der Aufklärung bis zum 20. Jahrhundert*. München: Beck. 2001.
- : *History of Biblical Interpretation 4: From the Enlightenment to the Twentieth Century*. Transl. L.G. Perdue. Resources for Biblical Study. Atlanta: SBL. 2010.
- Riches, John K.: *A Century of New Testament Study*. Cambridge: Lutterworth. 1993.
- Renewing Biblical Interpretation 1–8*. Scripture and Hermeneutics Series. Eds. C. Bartholomew, C. Greene, K. Möller. Carlisle: Paternoster. 2000 (ff.).
- Rowe, C. Kavin: "New Testament Theology: The Revival of a Discipline, A Review of Recent Contributions to the Field." *JBL* 125 (2006) 393-419.
- Ruokanen, Miikka: *Hermeneutica moderna. Teologinen hermeneutiikka historiallis-kriittisen raamatuntutkimuksen aikakaudella*. Gaudeamus, Helsinki. 1987.
- Schweitzer, Albert: *Geschichte der Leben-Jesu-Forschung*. Vierte Auflage. Tübingen: Mohr (Siebeck). 1926.
- Thiselton, Anthony C.: *Semantics and New Testament Interpretation*. –
- : *The Two Horizons: New Testament Hermeneutics and Philosophical Description with special reference to Heidegger, Bultmann, Gadamer and Wittgenstein*. Exeter: Paternoster Press. 1980.
- Witherington III, Ben: *The Jesus-Quest: The Third Search for the Jew of Nazareth*. Carlisle: Paternoster. 1995.
- Zimmermann, Heinrich: *Neutestamentliche Methodenlehre: Darstellung der historisch-kritischen Methode*. Stuttgart: Katholisches Biblewerk. 1968.